

A ako zaboravimo sebe: zar nismo tada umanjeni, krnji. Kako savetovati nekome da preboli bol! Ali mislim, savetovati: da ga nosi da ga podnosi kao svoj život, kao sebe sama, da s njim živi kao sa samim sobom.

Vi imate jedan lep život iza sebe i pred sobom — kao jedan od najponosnijih pravih intelektualaca. Sve može za čas da postane i opstane kao intelektualni problem. Sve ste kadri da intelektualizujete

pa i sebe. To je pravo plemstvo duše: imati snage i načina da se sublimišete sve grubo i stvarno.

Moje su misli sa Vama, moji osećaji najtoplijeg najsrdačnijeg prijateljstva moga dosadašnjeg prijateljstva i tople odanosti

uvek Vaš
Stanislav Vinaver

PLURALIZACIJA I REKOGNICIJA

O samo-nerazumevanju postmodernih socijalnih teorija

Aksel Honet

Jovan Rakidžić

Čak i odluka da se danas unutar socijalne filozofije, kategorija »postmodernog« ozbiljno uzme, zahteva izvesno opravdanje: područje svih teorija sa ovim nazivom je nejasno; njihov konceptualni okvir za analizu procesa socijalne promene, svakako je suviše uzan i, osim toga, njihovo pojedinačno držanje je isuviše samo-zadovoljno i doista nesimpatično. Svaka nova zainteresovanost za pomodne pojmove, čini još dramatičnije jasnim one neadekvatnosti koje su mu bile inherentne od samog početka: da li bi »postmodernog« trebalo da karakteriše samo izmenjena konstelacija u kulturnoj oblasti ili novi tip socijalne integracije, da li su empirijski pre nego normativni eksplanatorni zahtevi povezani sa konceptom, i do kog stepena, ma kako izmenjena stvarnost, treba da podstakne totalnu obnovu našeg razumevanja teorije — sva su ova pitanja doista ostala u potpunosti nerazjašena. Pojavivši se prvo u lako shvatljivom polju arhitektonske istorije, mada lišena svake pojmovne jasnosti na svom daljem putu, ova kategorija ipak zadržava svoju široko efektivnu i interdisciplinarnu sugestivnost: čini se da je ona u izvesnom stepenu sposobna da nagovesti promenu socio-kulturnih procesa i u stanju je da pomogne da se artikuliše difuzno stanje svesti. U takvoj situaciji, sledeća forma debate sa teorijom »postmodernog« može biti značajna i od pomoći: treba, naime, što je više moguće ozbiljno uzeti njihov sadržaj u pogledu dijagnoze vremena da bi ga onda kritički konfrontirali sa normativnim referentnim sistemom u okviru koga one opisuju i procenjuju nove procese razvoja. Ko god postupi na ovaj način, naime na formu kritike ideologije, on razdvaja deskriptivnu srž teorije od njenog interpretativnog okvira kako bi bio sposoban da stvarnost shvaćenu ovom teorijom predstavi u različitom, materijalno više odgovarajućem svetlu. U onome što sledi, pokušaću upravo to; pravo, ukratko, ocrtavajući dijagnozu vremena sadržanu u »postmodernog« koncepciji (I), potom ispitujući njen teorijski okvir interpretacije, za koji ja podozreвам da je ničeanški obojen konceptom estetske slobode (II), da bih, u poslednjem koraku, barem skicirao komunikacijsko-teorijsku alternativnu interpretaciju (III). Vodeće gledište ovih teza jeste da razvojne tendencije, korek-

tno osmotrene od strane postmodernih teorija, mogu biti odgovarajuće interpretirane ako se, umesto da se posmatraju sa poststrukturalističkog stanovišta povećanja estetskog pluraliteta i slobode, one posmatraju iz perspektive krize u socijalnim relacijama rekognicije.

I

U socijalno teorijskim konceptima postmodernosti radi se o iskustvenim procesima koji, iako imaju svoje korene u ekonomskim i socijalnim promenama posleratnog kapitalizma, prvo postaju evidentni u kulturnim preokretima osamdesetih; ova iskustva reflektuju razvojne tendencije koje se svode na dezintegraciju društvenog sveta života i ukazuju na nov, opasan prag u individualizaciji članova društva. Formula koju postmoderne socijalne teorije nude za ocrtane tendencije jeste formula »kraja«, odnosno »rastvaranja« onog socijalnog; ja prvenstveno vidim tri relevantna kompleksa iskustva koji su shvaćeni na taj način. Ukratko:

a) Tehnološke inovacije poslednjih pola veka vodile su — i to ne samo zbog pritiska internacionalizacije kapitala — do pojave medija i reklamne industrije koji u međuvremenu obavijaju ceo svet mrežom elektronski proizvedenih informativnih kanala; ovaj sistem medijski pravljene komunikacije, čije su najprodornije forme izražavanja danas kompjuter i televizija, sve više i više privlači kulturna dostignuća estetičke avangarde i profitabilno ih inkorporira u reprodukcijске mehanizme. Postajući, međutim, na taj način, posredstvom kulture, do krajnjeg obima, i nosilac i ideologija kapitalističkog procesa rasta, on definitivno gubi svoju potporu u svakodnevnom svetu života: kulturne delatnosti, bilo rok koncerti, fudbal ili umetnička dela, izvučene su iz direktnog komunikativnog konteksta laičkih osoba koje učestvuju u njima i istovremeno predstavljene usamljenim subjektima kao objekti puke pasivne opservacije. Stoga tendencija da se estetički posredujući medijum »socijalnog sveta života« rastvori može pratiti ovo rastuće inkorporisanje kulture u proces ekonomske utilizacije: kulturne delatnosti će izgubiti svoj karakter

kao praxis koji generiše komunikaciju unutar društvenog interakcijskog sveta i preuzeće karakter puko sekundarnog, elektronski reprodukovano svetla — ukratko, kultura postaje tehnološko okruženje za ljude lišene njihovog estetskog potencijala (v. kao pregled: Jameson, 1986).

b) Danas je opasnost rastvaranja estetsko-kulturno posredujućeg medijuma sveta života praćena procesom erozije njegove normativne vezivne sile. Ono što Lyotard (Lyotard) opisuje kao »kraj meta — priče« nije, kada se posmatra nepristrasno, ništa drugo nego ubrzani proces destrukcije onih narativno konstituisanih tradicija, u kojima bi članovi zajednice u sadašnjosti mogli još uvek komunikativno dostići razumevanje o zajedničkoj prošlosti i odgovarajuće projektovanoj budućnosti (Lyotard, 1986; Honneth, 1984). Kulturne tradicije ove vrste, tj. narativno konstituisana kontekstualno-obuhvatajuća predstavljanja društvenog razvoja, čine se da, s jedne strane, sa definitivnim slamanjem izvesnosti metafizičke pozadine, gube svoju filozofsko-istorijsku osnovu legitimacije; s druge strane, međutim, u pogledu funkcija osiguravanja identiteta i generisanja komunikacije dezintegriranih meta — priča, još uvek nema ekvivalenta koji bi imao postmetafizički karakter. Iz ovog razloga, postoji opasnost da će, zajedno sa erozijom kulturno-normativnih tradicija — kako su one bile date, na primer, u filozofsko-istorijskim konstrukcijama socijalističkih ili religijskih tradicija — usahnuti kulturno-normativni interakcijski medijum sveta života; zato što se narativno generisana »istorija« dezinegrise u mnogo partikularnih »istorija«, subjekti ne mogu više doći do razumevanja izvan granica njihove, odnosno referentne grupe.

c) Konačno, rastvaranje estetičke i normativne supstance socijalnog sveta života takode je praćeno slabljenjem sposobnosti subjekata da komuniciraju. Jer, s jedne strane, gubitak kulturnih vezivnih sila, na osnovu kojih su socijalne grupe izrazito i normativno reprodukovale sebe, teži da učini da subjekti jedni za druge postanu atomizovane individue; osim toga, međutim, sa iščezavajućim biografskim značajem industrijskog rada, ta tradicionalna forma individualne samo-realizacije u kojoj su

individue naučile, u toku njihovog profesionalnog učešća, da opaze i vrednuju sebe kao proizvodne, kooperativne partnere u društveno korisnom polju delatnosti, takođe je izgubljena. Uzete zajedno obe tendencije vode stanju opadajuće orijentacije, u stvari rastuće fragmentacije pojedinačnog subjekta; zato što je ovaj odvojen od komunikativnih veza životnih stilova podržanih tradicijom. Žan Bodrijar (Jean Baudrillard) vidi usamljenog, iznutra spljoštenog subjekta toliko izloženog uticaju elektronski fabrikovane medijske stvarnosti, danas, da ovaj postepeno počinje da gubi kognitivnu sposobnost razlučivanja između stvarnosti i fikcije: unutar društvenog sveta života događa se proces fikcionalizacije stvarnosti koji uzrokuje da atomizovani pojedinac postane imitator stilova prefabrikovanih medijuma i, saglasno tome, na široj skali, vodi artifičijelnoj pluralizaciji estetički oblikovanih svetova života. Zato što je pojedinac izgubio komunikativnu potporu najčešće daljene kulturne i kreativne praxis, on je savladan superiornom silom one sekundarne snage likova koji ga neprestano teraju da simulira čudne životne stilove; do ovog stepena, mesto unutrašnje motivisanih načina samo-realizacije sve više i više je savladan obrascem medijski generisane, estetički organizovane biografije (v. kao opšte izvođenje: Baudrillard, 1983; kritika: Kellner, 1989., gl. 3).

Kao što ova tri kompleksa iskustva pokazuju, prvenstveno su promene unutar komunikativne infrastrukture društvenog sveta života ono na šta postmoderne društvene teorije za sada reaguju sa osetljivošću; zanemarujući, u velikom stepenu, političke i ekonomske faktore, one unutar svakodnevnih praxis registruju rastvaranje onih direktnih interakcijskih medijuma kulture i narativne tradicije, uz pomoć kojih se subjekti mogu prethodno odnositi jedan prema drugom komunikativno; efekat ubrzane dezintegracije društveno povezujućih sila jeste tendencija da se subjektivnost isprazni motivaciono tako da svet elektronskih medija onda može naknadno zahvatiti ovu isprazniju subjektivnost svojim ponudama simulacije. Sažet na ovaj način, pojam »postmodernog« teško da predstavlja išta više nego sadašnju perpetuaciju pesimističke dijagnoze koju su izložili Adorno (Adorno) i Horkhajmer (Horkheimer) u poglavlju o »kulturalnoj industriji«, u njihovoj *Dijalektici prosvetiteljstva*; osobiti karakter novog koncepta, međutim, otkriva se samo kada se precizno ispita teorijski referentni okvir unutar koga se ustanovljeni razvojni procesi interpretiraju i procenjuju: nasuprot *Dijalektici prosvetiteljstva*, postmoderne socijalne teorije daju dijagnoziranom spoju kulturne erozije i individualnog gubitka autentičnosti, pozitivno, u stvari često, afirmativno tumačenje.¹ Konceptualna sredstva koja omogućavaju tako proračunatu dedramatizaciju posmatranih procesa rastvaranja jesu rezultat primenjivanja estetičkog koncepta individualne slobode; kao što ću pokušati da ukratko objasnim u drugom delu ovog članka, ovaj koncept omogućava da se, u dezintegraciji vezivnih sila koje generišu interakciju, vidi šansa otkrivanja individualnih osobitosti, »razlike«, na način igre.

II

Kao i sve socijalne teorije orijentisane na dijagnozu vremena, bilo da je to Dirkeimova (Durkheim), ili Veberova (Weber), Adornova ili Gelenova (Gehlen), pojam »postmodernog« takođe se bazira na jednom krajnje filozofskom motivu. *Dijalektika prosvetiteljstva* je, kao što znamo, teorijski zavisna od pojma subjekta koji delimično stoji u tradiciji filozofije života i u romantizmu, a delimično u psihoanalizi — pojava subjekta, iz čije se perspektive pojava moderne kulturne industrije obelodanjuje kao dalji korak u samo-postvarenju čoveka; kao protivpotez ovome, u postmodernim socijalnim teorijama primenjuje se potpuno drugačiji pojam subjekta, onaj koji će dopustiti, u destrukciji čovekovih socijalnih veza, da se vidi šansa za ekspanziju njegove slobode. Perspektivna promena koja se dešava u prelasku od *Dijalektike prosvetiteljstva* do teorije »postmodernog« otprilike se može uporediti sa onom koju Georg Zimel (Georg Simmel) primećuje u razvoju

od Šopenhauera (Schopenhauer) do Ničea (Nietzsche): dok prvi ostaje orijentisan spram ideje objektivne svrhovitosti ljudskog života, ali je s obzirom na njenu definitivnu nemogućnost nateran na pesimizam svoje metafizike volje, ovaj drugi se može osloboditi takvog negativizma odvajanjem procesa ljudskog života od bilo kakve povezanosti za jednu sveobuhvatnu, utvrđenu svrhu i konstituisati smisao ljudskog života kao puku intenzifikaciju njegovih mogućnosti; ideja »samo-realizacije«, koja naravno uvek pretpostavlja teorijsko upućivanje na neki životni cilj, ovde je zamenjena pojmom eksperimentalne samokreacije od strane ljudskih bića (Simmel, 1920). Takav jedan model estetičke slobode jeste ono što, na ovaj ili onaj način, podvlače dve teorije »postmodernog«; osim ne beznačajnih razlika u specifičnostima, one dele fundamentalnu orijentaciju spram ideje individualne samokreacije pod uticajem Ničea; ovde, ljudski subjekti su predstavljeni kao bića čije su mogućnosti za slobodu najbolje ostvarene kada su, nezavisno od svih normativnih očekivanja i veza, oni celo vreme sposobni da kreativno proizvode nove samo-likove. Standard slobode, koju pojedinac može dostići u eksperimentalnoj samokreaciji, otuda se meri u skladu sa distancom koju on može da ustanovi između sebe i sfere kulturne vrednosti svog vremena (v. Rorty, 1989, s. 96 sq; Menke, 1990).

Već poslednja formulacija potpuno jasno pokazuje kako je povezanost između centralnog filozofskog motiva i dijagnoze vremena konstituisana u postmodernoj socijalnoj teoriji: ako sloboda pojedinca raste samo do stepena kada on, dok se angažuje u inovativnoj kreaciji mogućnosti za život, iza sebe može ostaviti normalivna i kulturna očekivanja svog vremena, onda se socijalni svet života mora posmatrati primarno kao okov za individualizujuću snagu estetske samo-invenicije. Afirmativni opis današnje situacije — opis u kojem se susreću raznovrsni koncepti postmodernog — prema tome je rezultat pretpostavljanja ideje estetske slobode; socio-kulturne tendencije našeg vremena svakako se moraju opisati kao indikacija dezintegracije socijalnog sveta života, međutim, povećana šansa za oslobađanje subjekta do mogućnosti socijalno neograničene samo-kreacije može se ovde takođe pretpostaviti — »gubitak socijalnog« nosi sa sobom, ne samo destrukciju komunikativne infrastrukture sveta života, nego takođe i mogućnost stvaranja novog slobodnog prostora za otkrivanje individualnih razlika na način igre. Termin »razlika« ovde znači da biografske posebnosti svakog pojedinačnog subjekta, njegov specifičan način samo-kreacije, može bolje otkriti, što manje to normativno obuhvatnije, veze i kontekst u koji je uključen.

Ova afirmativna interpretacija naše socio-kulturne situacije mora, naravno, postati sumnjiva kada je osporena validnost tog estetičkog modela; jer čim je osporeno da subjekti, nezavisno od normativnih veza, mogu solipsistički doći do samorealizacije, ta centralna ideja, koja dopušta da se u rastvaranju onog socijalnog vidi šansa za otkrivanje individualnih posebnosti, učinjena je nevažecom. Od vremena Hegela (Hegel) koncept rekognicije bio je odgovoran za kritiku takvih solipsističkih modela samorealizacije: sa ovim se konceptom implikuje da su ljudski subjekti konstitutivno zavisni od normativnog odobranja drugih u formiranju njihovog identiteta, zato što oni mogu ustanoviti svoje praktične zahteve i ciljeve samo na osnovu pozitivne reakcije onog drugog. Po ovoj interpretaciji, sloboda samorealizacije ne meri se prema distanci koju pojedinac može ustanoviti između sebe i kulturnog sveta života, nego prema stepenu rekognicije koji on u svom socijalnom okruženju može pronaći za svoje slobodno izabrane ciljeve: umesto da bude definisan merom distance od svih normativnih veza, porast u ličnoj individualnosti ovde je determinisan stepenom komunikativne garancije, u stvari ohrabrenošću za individualne razlike (v. Honneth, 1990). Ovde, čak ni kratko, ne mogu diskutovati takav jedan alternativni filozofski predlog gde je, u tradiciji Hegela i Mida (Mead), samorealizacija spojena sa socijalnim preduslovom uspešnih formi recipročne rekognicije; međutim,

u zaključku, ja ću barem grubo skicirati konsekvence koje se u pogledu interpretacije gore pomenutih razvojnih tendencija javljaju kada se ničeański koncept slobode zamenjuje onim koji dolazi iz tradicije teorije rekognicije: trebalo bi da postane očigledno da ono što se iz perspektive postmodernih koncepcija opaža kao indikacija estetičke pluralizacije pre svega mora biti interpretirano kao znak ozbiljne krize u strukturi rekognicije u visoko razvijenim društvima.

III

Ako je dijagnoza vremena, predstavljena sociološkim teorijama, odlučno kodeterminisana premissama na nivou osnovnih filozofskih motiva, onda se negativni zaključci u pogledu »posmodernog« interpretativnog prilaza moraju moći izvući iz nagoveštene kritike Ničeaove koncepcije slobode; afirmativni opis koji on proizvodi u pogledu sadašnjosti naprosto više ne može da traje, čim je teorijski osporeno da porast lične slobode može biti determinisan kao proces individualne proizvodnje novih samo-likova. Kritička protivteza, prema kojoj je realizacija slobode zavisna od odgovarajućih formi rekognicije, već dozvoljava, dovoljno karakteristično, da se polazna tačka postmodernih socijalnih teorija pojavi u drukčijem svetlu: taj socio-kulturni svet, od koga nas, čini se, tekući razvojni procesi sada udaljavaju, ne mogu se jedino posmatrati kao prepreka individualnoj slobodi; naprotiv, on se takođe mora gledati kao specifična organizaciona forma individualne slobode. Vreme »velikih priča«, o kojima Liotar govori kada želi da karakteriše kulturnu dispoziciju socijalne modernosti, može se, u skladu sa svime što znamo danas, najbolje odrediti kao relacija industrijalističkog etičkog života: ovde su vrednosti, spojene sa profesionalnim životom, postale tako generalni medijum rekognicije — iako partikularno često nedefinisan — tako da bi barem muški članovi društva mogli postići socijalno poštovanje za način života udružen sa radom.

Opadanje značaja industrijskog rada, koje očito ima ekonomske i kulturne korene, dovodi do slabljenja etičkog života industrijalizma u razvijenim društvima danas; tradicionalni obrasci samorealizacije tako gube svoju kulturnu podršku oprobanim formama rekognicije sveta života. Kao što teoretičari »postmodernog« ispravno gledaju — a naravno oni nisu sami — slabljenje vrednosnog miljea povezanog s industrijom praćeno je šansom za pluralizaciju individualnih životnih formi; ono što ovi teoretičari, zbog njihove specifične koncepcije slobode, ne mogu na odgovarajući način da uzmu u obzir, jeste činjenica da je eksperimentalno testiranje novih načina života do sada oskudevalo u svakoj socijalnoj podršci u novonastaloj formi etičkog života. Kulturna svakodnevna praxis oslobađa se, korak po korak svojih prihvaćenih vrednosnih obaveza i tradicija a da one već nisu bile zamenjene obuhvatajućim orijentacionim obrascima, unutar kojih bi pojedini pokušaji subjekata u samorealizaciji mogli pronaći intersubjektivnu rekogniciju;² oštro izraženo, ovaj rekognicijski vakuum jeste ono što prvo dovodi do rastuće spremnosti da se prihvate životni stilovi prefabrikovani kulturnom industrijom kao estetičkim supstitutima za socijalno iscrpljene biografije.

Ako gore skicirani opis nije totalno pogrešan, teorije postmodernog nude jednu netačnu interpretaciju tačno opisanih razvojnih procesa: zato što one uzimaju ničeański koncept slobode kao svoje polazište, one nisu u stanju da reflektuju odgovarajuće kulturne preduslove za propagiranu pluralizaciju individualnih životnih stilova; ovi preduslovi ležali bi u razvoju postindustrijske forme etičkog života, čiji koncept totalno nedostaje u postmodernim socijalnim teorijama.

○○○

*S engleskog:
Dušan Đorđević Mileusić*

Axel Honneth, Pluralization and Recognition. On the Seif — Mis-understanding of Postmodern Social Theories.